

Мақала туралы мәлімет / Содержание

«ЖАСТАР ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ: БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫ» жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы

Сборник материалов Международной научно-практической конференции молодых ученых «МОЛОДЕЖЬ И НАУКА: НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ»

The collection of materials from the International Scientific and Practical Conference of Young Scientists «YOUTH AND SCIENCE: PRESENT AND FUTURE»

Жинақ	IV, Атырау, 8/04/2026, 2026 ж.
ISBN	978-601-262-638-4
Секция	СЕКЦИЯ IV. ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҒЫЛЫМДАРЫ / ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ Секция IV.II. Цифрлық технологиялар жағдайындағы құқықтық жүйені дамыту және құқық қолдану тәжірибесі / Развитие правовой системы и практика правоприменения в условиях цифровых технологий
Жинақтағы рет нөмірі	№ 061
Мазмұндағы беті	295
Жарияланған беттері	295-299
Автор(лар)	Елеусінова Актілек Қайратқызы
Мақала атауы	МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ОСАЛ ТОПТАР ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ
Мазмұндағы жазылуы	Елеусінова А.Қ., Шаяхметова Ж.Б. МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ОСАЛ ТОПТАР ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Ескерту: бет нөмірлері жинақтың соңындағы «МАЗМҰНЫ» бөліміндегі жарияланған беттерге сәйкес берілді.

**«МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ОСАЛ ТОПТАР ҚҰҚЫҚТАРЫН
ҚОРҒАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ»**

Елеусінова Актілек Қайратқызы

jan68@inbox.ru

«Құқықтану» білім бағдарламасының 2 курс магистранты

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі, з.ғ.к., профессор-Шаяхметова Ж.Б.

Қазіргі қоғамда адамдардың өмір сүру жағдайы әртүрлі. Біреулердің денсаулығы мықты, табысы жеткілікті болса, енді біреулер түрлі себептерге байланысты қиын жағдайда өмір сүреді. Осындай адамдардың қатарына мүмкіндігі шектеулі жандар мен әлеуметтік тұрғыдан әлсіз топтар жатады. Бұл адамдарға ерекше көңіл бөлу қажет, себебі олар өздігінен барлық мәселесін шеше алмауы мүмкін. Сол себепті мемлекет пен қоғам олардың құқықтарын қорғап, қолдау көрсетуі тиіс.

Мүмкіндігі шектеулі адам дегеніміз – денсаулығына байланысты белгілі бір әрекеттерді орындауда қиындық көретін тұлға. Мысалы, кейбір адамдар жүріп-тұруда киналады, кейбіреулер есту немесе көру қабілетінен айырылған. Ал әлеуметтік осал топтар дегеніміз – тұрмыстық жағдайы төмен, тұрақты табысы жоқ немесе өмірлік қиын жағдайға тап болған адамдар. Бұған көпбалалы отбасылар, жұмыссыздар, қарт адамдар, жалғызбасты аналар және жетім балалар жатады [1]. Осындай топтағы адамдардың өмірінде түрлі кедергілер кездеседі. Олар сапалы білім ала алмауы мүмкін, жұмыс табу қиынға соғады немесе медициналық қызметтерге қол жеткізе алмайды. Кейде қоғамда түсінбеушілік те байқалады. Сондықтан бұл мәселе тек жеке адамның емес, бүкіл қоғамның мәселесі болып саналады.

Әлеуметтік қорғау дегеніміз – осындай азаматтарға мемлекет тарапынан көрсетілетін көмек. Бұл көмек тек ақша берумен шектелмейді. Оған медициналық қызмет, білім беру,

жұмысқа орналастыру, психологиялық қолдау сияқты көптеген бағыттар кіреді. Әлеуметтік қорғаудың басты мақсаты – адамның қалыпты өмір сүруіне жағдай жасау. Бұл салада бірнеше маңызды түсініктер бар. Соның бірі – әділеттілік. Әділеттілік дегеніміз – әр адамға тең мүмкіндік беру. Бірақ бұл жерде барлығына бірдей жағдай жасау емес, керісінше кімге қандай көмек керек болса, соны беру маңызды. Мысалы, мүмкіндігі шектеулі адамға арнайы жағдай жасалса, бұл теңсіздік емес, керісінше әділдік болып саналады. Тағы бір маңызды ұғым – адам құқықтары. Әр адам дүниеге келген сәттен бастап белгілі бір құқықтарға ие болады. Оған өмір сүру, білім алу, еңбек ету және еркін қозғалу құқықтары жатады. Мүмкіндігі шектеулі немесе әлеуметтік әлсіз адам болса да, осы құқықтар толық сақталуы тиіс [2].

Қазіргі таңда қоғамда «инклюзия» деген ұғым кең таралып келеді. Бұл – барлық адамдарды қоғамға тең қатыстыру дегенді білдіреді. Яғни, мүмкіндігі шектеулі балаларды бөлек оқытпай, басқа балалармен бірге білім беру, оларды жұмысқа қабылдау, қоғамдық өмірге белсенді араластыру маңызды. Бұл тәсіл адамдардың бір-бірін түсінуіне және құрметтеуіне көмектеседі.

Қазақстанда мұндай адамдарды қорғауға бағытталған заңдар бар. Ең негізгісі – Конституция. Онда барлық азаматтардың тең екені және ешкімнің кемсітілмеуі керектігі жазылған. Сонымен қатар мемлекет әлеуметтік қолдау көрсетуге міндетті екені көрсетілген. Бұдан бөлек арнайы заңдар да қабылданған. Мысалы, мүмкіндігі шектеулі адамдарды қорғауға арналған заңда олардың құқықтары, мемлекет тарапынан көрсетілетін көмектер, жұмысқа орналасу мәселелері қарастырылған. Сондай-ақ әлеуметтік қызмет көрсету туралы заңда адамдарға қандай көмек көрсетілетіні және оның қалай жүзеге асатыны түсіндіріледі.

Қазақстан халықаралық деңгейдегі құжаттарды да қолдайды. Соның бірі – мүгедектердің құқықтары туралы халықаралық келісім. Бұл құжатта барлық адамдардың теңдігі, кемсітушілікке жол бермеу және қоғамға толық қатысу құқықтары көрсетілген. Мұндай халықаралық нормалар еліміздегі заңдардың дамуына әсер етеді.

Әлеуметтік қорғау жүйесі бірнеше бағытта жұмыс істейді. Ең алдымен, материалдық көмек көрсетіледі. Бұл – жәрдемақы, зейнетақы немесе басқа да төлемдер. Мұндай қолдау адамның күнделікті қажеттіліктерін өтеуге көмектеседі. Сонымен қатар медициналық көмек маңызды орын алады. Мүмкіндігі шектеулі адамдарға арнайы емдеу, оңалту шаралары қажет болуы мүмкін. Бұл олардың денсаулығын жақсартуға және өмір сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Білім беру саласында да өзгерістер бар. Қазіргі таңда инклюзивті білім беру жүйесі дамып келеді. Бұл дегеніміз – барлық балалардың бірге білім алуы. Мұндай тәсіл балалардың бір-біріне үйренуіне және қоғамға бейімделуіне көмектеседі [3]. Жұмыспен қамту мәселесі де өте маңызды. Көп жағдайда мүмкіндігі шектеулі адамдар жұмыс табуда қиындық көреді. Сондықтан мемлекет арнайы жұмыс орындарын ашып, кәсіпорындарға белгілі бір мөлшерде осындай адамдарды жұмысқа алу міндетін қояды.

Дегенмен, бұл салада әлі де шешілмеген мәселелер бар. Кейбір ғимараттарда мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналған жағдайлар жасалмаған. Мысалы, пандустар немесе лифтілер жоқ болуы мүмкін. Бұл олардың еркін қозғалуына кедергі келтіреді, онымен қатар қоғамда түсіністік әрқашан жоғары деңгейде емес. Кейбір адамдар мұндай азаматтардың жағдайын толық түсінбейді. Бұл да олардың қоғамға бейімделуіне қиындық туғызады.

Ақпараттың жеткіліксіздігі де мәселе болып отыр. Кейбір адамдар өз құқықтарын білмейді немесе қандай көмек алуға болатынынан хабарсыз. Бұл жағдай олардың мүмкіндіктерін шектейді. Осы қиындықтарды шешу үшін бірқатар шаралар қажет. Ең алдымен, қоғамда түсіндіру жұмыстарын жүргізу керек. Адамдар бір-біріне құрметпен қарап, қолдау көрсетуі маңызды. Сонымен қатар заңдардың орындалуын бақылау қажет. Қағаз жүзінде ғана емес, іс жүзінде де барлық құқықтар сақталуы тиіс. Әлеуметтік қызметтердің сапасын арттыру да үлкен рөл атқарады.

Жұмыс орындарын көбейту, білім беру жүйесін дамыту және қолжетімді орта қалыптастыру – негізгі бағыттардың бірі. Бұл шаралар адамдардың өздігінен өмір сүруіне мүмкіндік береді.

Мүмкіндігі шектеулі және әлеуметтік осал топтарды қорғау – маңызды мәселе. Бұл тек мемлекеттік саясат емес, адамгершілікке негізделген міндет. Әр адам қоғамның толық мүшесі ретінде өмір сүруге құқылы. Сондықтан олардың құқықтарын сақтау, қолдау көрсету және жағдай жасау – бәріміздің ортақ міндетіміз [4].

Қазіргі уақытта қоғамның дамуы тек экономикалық көрсеткіштермен ғана өлшенбейді. Елдің қаншалықты дамығанын оның әлсіз топтарға қалай қарайтыны арқылы да бағалауға болады. Егер мемлекет мүмкіндігі шектеулі жандар мен әлеуметтік осал топтарға жақсы жағдай жасаса, онда ол қоғам әділетті және дамыған деп есептеледі.

Көп жағдайда адамдар «көмек» дегенді тек ақша беру деп түсінеді. Бірақ шын мәнінде қолдау көрсету әлдеқайда кең ұғым. Кейбір адамдарға ең алдымен түсіністік пен дұрыс қарым-қатынас қажет. Мысалы, мүмкіндігі шектеулі адамға қоғамда өзін еркін сезіну маңызды. Егер айналасындағы адамдар оны құрметтеп, тең қабылдаса, ол да өз мүмкіндігін толық пайдалана алады.

Тағы бір маңызды мәселе – адамның өзіне деген сенімі. Әлеуметтік осал топтағы адамдар кейде өздерін қоғамнан төмен сезінуі мүмкін. Бұл олардың белсенді болуына кедергі келтіреді. Сондықтан тек материалдық көмек емес, моральдық қолдау да өте маңызды.

Қазіргі таңда технологияның дамуы да бұл салаға оң әсерін тигізіп жатыр. Мысалы, арнайы бағдарламалар мен құрылғылар мүмкіндігі шектеулі адамдарға жұмыс істеуге, білім алуға көмектеседі. Онлайн оқу, қашықтан жұмыс істеу сияқты мүмкіндіктер олардың өмірін жеңілдетеді. Бұл – қоғамның дамуының жақсы көрсеткіші. Сонымен қатар инфрақұрылым мәселесіне де назар аудару қажет. Қаладағы жолдар, ғимараттар, қоғамдық көліктер барлық адамға ыңғайлы болуы тиіс. Егер қарапайым дүкенге кірудің өзі қиын болса, онда ол адамның қоғамға толық қатысуы мүмкін емес. Сондықтан қолжетімді орта құру – басты міндеттердің бірі.

Ауылдық жерлерде жағдай одан да күрделі болуы мүмкін. Онда арнайы қызметтер аз, медициналық мекемелер алыс орналасқан, жұмыс табу қиын. Мұндай жағдайда тұратын адамдарға ерекше көңіл бөлу керек. Мемлекет барлық өңірде тең жағдай жасауға тырысуы тиіс.

Отбасының рөлі де өте үлкен. Әсіресе мүмкіндігі шектеулі бала тәрбиелеп отырған ата-аналарға оңай емес. Олар тек балаға күтім жасап қана қоймай, оның болашағы үшін де алаңдайды. Сондықтан мұндай отбасыларға психологиялық және әлеуметтік көмек қажет.

Балалардың жағдайына ерекше назар аудару керек. Себебі бала кезден дұрыс қолдау алған адам болашақта өз орнын таба алады. Егер мүмкіндігі шектеулі бала қоғамнан шет қалса, оның дамуы тежеледі. Ал егер оған жағдай жасалса, ол да басқа балалар сияқты білім алып, жетістікке жете алады [5].

Жастар арасындағы жұмыссыздық та әлеуметтік осалдыққа әкелуі мүмкін. Егер жас адам жұмыс таба алмаса, ол өмірде қиындыққа тап болады. Сондықтан жастарды жұмыспен қамту, кәсіпке үйрету маңызды бағыттардың бірі болып табылады.

Қоғамда еріктілердің (волонтерлердің) рөлі де артып келеді. Олар түрлі іс-шараларға қатысып, көмекке мұқтаж адамдарға қолдау көрсетеді. Бұл – қоғамның бір-біріне деген жанашырлығын көрсетеді. Осындай бастамаларды қолдау қажет.

Бұқаралық ақпарат құралдарының да әсері зор. Теледидар, интернет арқылы адамдарға дұрыс ақпарат беру, мүмкіндігі шектеулі жандардың жетістіктерін көрсету – қоғамдағы көзқарасты өзгертуге көмектеседі. Адамдар мұндай мысалдарды көргенде, олардың мүмкіндігі шектеулі емес, керісінше мүмкіндігі бар екенін түсінеді.

Кейде адамдар заң бар екенін біледі, бірақ оны қалай пайдалану керектігін түсінбейді. Сондықтан құқықтық сауаттылықты арттыру қажет. Әр адам өз құқығын біліп, қажет жағдайда қорғай алуы тиіс. Бұл әсіресе әлеуметтік осал топтар үшін маңызды.

Тағы бір маңызды бағыт – әлеуметтік қызметкерлердің жұмысы. Олар адамдарға күнделікті өмірде көмектеседі, кеңес береді, қажетті қызметтерге бағыттайды. Олардың еңбегі өте маңызды, бірақ кейде жеткілікті бағаланбай жатады. Сондықтан бұл мамандықты дамыту қажет.

Қоғамда кедергі тек физикалық емес, психологиялық та болуы мүмкін. Кейбір адамдар мүмкіндігі шектеулі жандармен қалай қарым-қатынас жасау керектігін білмейді. Сол себепті олардан алшақ жүреді. Мұны өзгерту үшін білім беру мен түсіндіру жұмыстары қажет.

Инклюзивті орта тек мектепте немесе жұмыста ғана емес, барлық жерде болуы тиіс. Мысалы, спорт, мәдениет, демалыс салаларында да барлық адамға мүмкіндік берілуі керек. Бұл олардың өмірін толық әрі қызықты етеді.

Экономикалық тұрақтылық та маңызды рөл атқарады. Егер елде жұмыс орындары көп болса, әлеуметтік көмекке мұқтаж адамдар саны азаяды. Сондықтан жалпы экономиканың дамуы да бұл мәселеге әсер етеді.

Болашақта бұл бағыттағы жұмыстар одан әрі жалғасуы керек. Жаңа бағдарламалар, жаңа жобалар арқылы адамдарға көмек көрсету деңгейі артады. Ең бастысы – бұл мәселе назардан тыс қалмауы тиіс.

Қоғамның дамуы – әр адамның дамуы. Егер бір адам қиындық көрсе, ол бүкіл қоғамға әсер етеді. Сондықтан әрқайсымыз айналамыздағы адамдарға бейжай қарамауымыз керек.

Кейде қарапайым ғана көмек үлкен өзгеріс әкелуі мүмкін. Мысалы, бір адамға жол көрсету, есік ашып беру немесе жай ғана жылы сөз айту – бұл да қолдау. Осындай қарапайым әрекеттер қоғамды жақсартады. Соңында айтарымыз, мүмкіндігі шектеулі және әлеуметтік осал топтар – қоғамның ажырамас бөлігі. Оларды қолдау арқылы біз өзіміздің адамгершілігімізді көрсетеміз. Әр адам бақытты өмір сүруге лайық. Сондықтан тең мүмкіндік беру – басты мақсат болуы тиіс.

Қазіргі қоғамда әр адамның өмір жолы әртүрлі қалыптасады. Біреулердің мүмкіндігі мол болса, енді біреулер түрлі қиындықтарға тап болады. Осындай жағдайдағы адамдардың қатарына мүмкіндігі шектеулі жандар мен әлеуметтік тұрғыдан әлсіз топтар кіреді. Олар күнделікті өмірде көптеген кедергілерге кездеседі. Сондықтан мұндай азаматтарды қорғау мен қолдау – маңызды мәселе болып саналады.

Мүмкіндігі шектеулі адамдар дегеніміз – денсаулығына байланысты белгілі бір әрекеттерді орындауда қиындық көретін жандар. Кейбіреулер еркін жүріп-тұра алмайды, енді бірі дұрыс ести алмайды немесе көрмейді. Ал әлеуметтік осал топтар дегеніміз – тұрмыс жағдайы төмен, табысы жеткіліксіз немесе өмірлік қиындыққа тап болған адамдар. Мұндай топқа жалғызбасты аналар, көпбалалы отбасылар, жұмыссыз азаматтар және қарттар жатады.

Бұл адамдардың өмірінде кездесетін қиындықтар әртүрлі болады. Кейбірі жұмыс таба алмайды, кейбірі сапалы медициналық қызмет ала алмайды, ал кейбірі қоғам тарапынан қолдау таппайды. Осындай жағдайлар олардың өмір сүру деңгейіне әсер етеді. Сондықтан бұл мәселені шешу тек жеке адамның емес, бүкіл қоғамның міндеті.

Әлеуметтік қорғау дегеніміз – мемлекет тарапынан осындай адамдарға көрсетілетін жан-жақты көмек. Бұл көмек тек қаржылай қолдаумен шектелмейді. Оған білім беру, медициналық қызмет көрсету, жұмысқа орналастыру, сондай-ақ психологиялық қолдау да кіреді. Мұндай көмектің негізгі мақсаты – адамның өмір сүру жағдайын жақсарту және оны қоғамға бейімдеу [6].

Бұл салада әділеттілік ұғымы ерекше орын алады. Әділеттілік дегеніміз – барлық адамға бірдей қарау емес, әр адамның жағдайына қарай көмек көрсету. Яғни кімге қандай қолдау қажет болса, соны беру маңызды. Мысалы, мүмкіндігі шектеулі адамға арнайы жағдай жасау – бұл теңсіздік емес, керісінше дұрыс шешім.

Адам құқықтары да осы тақырыппен тығыз байланысты. Әр адам өмір сүруге, білім алуға, еңбек етуге құқылы. Бұл құқықтар ешкімнің жағдайына қарамастан сақталуы керек. Мүмкіндігі шектеулі немесе тұрмысы төмен адам болса да, ол толыққанды өмір сүруге лайық.

Қазіргі кезде қоғамда барлық адамдарды бірге дамыту идеясы кең таралып келеді. Яғни ешкімді бөліп-жармай, бәріне тең мүмкіндік беру қажет. Мысалы, балаларды бөлек оқытпай, бірге білім алуына жағдай жасау олардың бір-бірін түсінуіне көмектеседі. Бұл болашақта қоғамның бірлігін нығайтады.

Қазақстанда мұндай адамдарды қорғауға бағытталған түрлі заңдар бар. Ең бастысы – елдің негізгі заңы, онда барлық азаматтардың теңдігі көрсетілген. Сонымен қатар арнайы

заңдар арқылы мүмкіндігі шектеулі жандарға көмек көрсету, олардың құқықтарын сақтау мәселелері қарастырылған. Бұл заңдар адамдардың өмірін жақсартуға бағытталған.

Халықаралық деңгейде де осындай құжаттар бар. Олар барлық елдерге ортақ қағидаларды ұсынады. Онда ешкімді кемсітпеу, барлық адамға тең мүмкіндік беру және қоғамға толық қатыстыру туралы айтылған. Қазақстан да осы талаптарды қолдайды.

Әлеуметтік қорғау бірнеше бағытта жүзеге асады. Ең алдымен, адамдарға қаржылай көмек көрсетіледі. Бұл күнделікті қажеттіліктерін өтеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар медициналық қызмет көрсету маңызды орын алады. Кейбір адамдарға тұрақты ем қабылдау немесе арнайы оңалту қажет.

Білім беру саласында да өзгерістер байқалады. Қазіргі таңда барлық балаларға білім алуға мүмкіндік жасауға көңіл бөлінуде. Бұл олардың болашақта өз орнын табуына көмектеседі. Сонымен бірге жұмысқа орналасу мәселесі де маңызды. Арнайы бағдарламалар арқылы адамдарды еңбекке тарту көзделеді. Дегенмен, бұл бағытта әлі де қиындықтар бар. Кейбір жерлерде мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналған жағдайлар жеткіліксіз. Мысалы, қоғамдық орындарда арнайы жолдар немесе құрылғылар болмауы мүмкін. Бұл олардың еркін қозғалуына кедергі келтіреді. Тағы бір мәселе – қоғамдағы көзқарас. Кейбір адамдар мұндай жандарды толық түсінбей жатады. Бұл олардың өздерін жайсыз сезінуіне әсер етеді. Сондықтан адамдар арасында түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажет.

Ақпараттың жетіспеуі де үлкен қиындық туғызады. Кейбір азаматтар қандай көмек алуға болатынын білмейді. Сол себепті ақпаратты қолжетімді ету маңызды. Әр адам өз құқығын білуі керек.

Отбасының қолдауы да ерекше рөл атқарады. Әсіресе мүмкіндігі шектеулі бала тәрбиелеп отырған ата-аналарға оңай емес. Олар үлкен жауапкершілік арқалайды. Сондықтан мұндай отбасыларға қосымша көмек қажет.

Қоғамда ерікті түрде көмек көрсететін адамдардың саны артып келеді. Олар түрлі іс-шараларға қатысып, көмекке мұқтаж жандарға қолдау көрсетеді. Бұл қоғамдағы мейірімділіктің белгісі.

Технологияның дамуы да бұл салаға оң әсерін тигізуде. Қазіргі кезде адамдар үйден шықпай-ақ білім алып, жұмыс істей алады. Бұл әсіресе қозғалысы шектеулі адамдар үшін өте ыңғайлы. Ауылдық жерлерде тұратын адамдардың жағдайы бөлек қарастыруды қажет етеді. Онда қажетті қызметтер әрдайым қолжетімді бола бермейді. Сондықтан мемлекет барлық аймаққа тең мүмкіндік жасауға ұмтылуы тиіс.

Алдағы уақытта бұл бағыттағы жұмыстар жалғаса беруі керек. Жаңа бағдарламалар арқылы адамдардың өмір сүру деңгейін жақсарту мүмкіндігі артады. Ең бастысы – бұл мәселе әрқашан назарда болуы тиіс.

Қорытындылай келе, мүмкіндігі шектеулі және әлеуметтік осал топтарды қорғау – қоғамның маңызды міндеттерінің бірі. Әр адам өз орнын таба алатын, ешкім шет қалмайтын орта құру қажет. Бұл тек заңмен ғана емес, адамдардың бір-біріне деген құрметі мен түсіністігі арқылы жүзеге асады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы: Жеті Жарғы, 2022.
2. Қазақстан Республикасының «Мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» Заңы. – Астана, 2005.
3. Холостова Е.И. Әлеуметтік жұмыс негіздері. – Мәскеу: Дашков и К, 2018.
4. Павленок П.Д. Әлеуметтік жұмыс теориясы. – Мәскеу, 2017.
5. Смирнова Н.А. Әлеуметтік саясат негіздері. – Мәскеу, 2019.
6. Жолдасбекова А. Әлеуметтік жұмыс негіздері. – Алматы, 2020.